

Валерія Жукова,

ст. викладач кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій ХДАК,
канд. наук із соц. комунікацій

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНО-ДІЯЛЬНІСНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ БІБЛІОТЕКИ

Сформовано цілісне уявлення про систему професійно-діяльнісного середовища бібліотеки, елементи якого взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного і можуть існувати в режимі безпека/небезпека. Систематизовано найголовніші негативні та шкідливі чинники професійно-діяльнісного середовища, які створюють ризики і небезпеку, впливають на стан здоров'я персоналу.

Ключові слова: бібліотека, професійно-діяльнісне середовище, елементи професійно-діяльнісного середовища, чинники середовища, негативні та шкідливі чинники, умови праці.

Значні темпи інформатизації та індустріалізації інформаційно-бібліотечного виробництва потребують досконалих вимог щодо управління професійно-діяльнісним середовищем (ПДС) бібліотек. Функціонування бібліотек як соціально-комунікаційних структур, інтегрованих до інформаційної інфраструктури суспільства, а також їхній суспільно-виробничий статус вимагають об'єктивної управління виробничими процесами й умовами професійної діяльності. Обставини, в яких нині працюють бібліотеки, зумовлені організаційною структурою, технологіями, функціональним призначенням робочих місць, нормативними і правовими актами щодо виконання професійних завдань, а також відповідністю нормативно-правової бази та бібліотечного законодавства динамічним змінам характеру, предметності, знаряддям праці за умов інформатизації бібліотек.

Головна мета статті полягає у дослідженні ПДС бібліотек з позиції комплексного підходу як цілісної системи. Поставлена мета ставить наступні завдання: виявити основні чинники становлення та розвитку ПДС, що впливають на організацію праці в бібліотеках; окреслити структурну організацію ПДС бібліотеки як об'єкта загального та кадрового менеджменту; визначити головні завдання управління ПДС бібліотеки для створення належних умов праці, ефективного і якісного використання кадрового ресурсу, запобігання появі шкідливих і небезпечних чинників.

Соціальна політика України в галузі прав людини стосовно професійної діяльності та умов праці має формуватися на наукових засадах суміжних галузей. Питання, пов'язані з організацією управління ПДС бібліотеки та науковою організацією праці, перебувають у тісних інтеграційних зв'язках галузевої науки із практикою, зокрема з національними програмами щодо охорони праці.

У бібліотекознавстві вже склалися необхідні теоретичні і практичні передумови нової організаційної і технологічної структури виробничого та професійно-діяльнісного процесів. Глобалізаційні залежності розвитку бібліотек як соціально-комунікаційних структур досліджували знані бібліотекознавці – В. О. Ільганаєва, М. С. Слободяник, А. В. Соколов; аналіз трансформаційних змін в бібліотеці – І. О. Давидова, Л. Г. Петрова, М. І. Сенченко, Я. Л. Шрайберг; виробниче середовище бібліотек на документально-комунікаційному рівні функціонування – Є. В. Балашова, А. М. Ванєєв, М. П. Васильченко, М. Я. Дворкіна, Н. М. Кушнарєнко, В. А. Мільман; виокремлення соціально-психологічних аспектів ПДС – Ю. Н. Дрешер, Є. К. Висоцька, В. А. Мінкіна, Я. О. Хіміч, А. С. Чачко; подолання руйнівних процесів у бібліотеці – Л. І. Альошин, В. П. Леонов, Г. Новікова, Ю. П. Нюкша; розвиток уявлень про різні аспекти ПДС за умов інформатизації на інформаційно-комунікаційному рівні функціонування бібліотек – Ю. М. Арський, Р. С. Гіляревський, М. Л. Князева, А. Д. Урсул.

Нова соціально-комунікаційна парадигма бібліотечно-інформаційної діяльності та її технічна модернізація є вагомими чинниками формування ПДС бібліотеки як сукупності умов виконання бібліотеками своїх суспільних функцій і завдань збирання, збереження, обробки, розповсюдження та використання інформації відповідно до рівня розвитку сучасних соціальних комунікацій. Трансформаційні зміни в діяльності бібліотек потребують нової організаційної і технологічної структури виробничого та професійно-діяльнісного процесів, а також відповідного рівня використання і відтворення кадрового ресурсу бібліотек.

ПДС бібліотеки є комплексом умов її функціонування та розвитку, що впливають на ефективність праці персоналу у вигляді чинників зовнішнього та внутрішнього оточення бібліотеки.

У сучасному суспільстві бібліотеки виконують функції наукових центрів інформаційної культури. Ця багаточільова структура, що постійно розвивається, розрахована на задоволення інформаційних потреб користувачів. Окрім традиційних друкованих і рукописних документів сучасні бібліотеки мають бази і банки даних, файли, сайти, що виконують роль нових організаційних форм і нових носіїв інформації. Бібліотеки

працюють у комп'ютерних мережах, накопичують електронні фонди, у зв'язку з чим перед ними постає питання щодо інформаційної безпеки. За умов інформаційного виробництва потребує вирішення проблема створення безпечного бібліотечного середовища не лише з точки зору охорони споруд і приміщень бібліотек, захисту працівників і користувачів, але і щодо інформаційної безпеки та захисту інформації [2].

Управління сучасними технологіями в бібліотеці пов'язане з раціональною організацією робочих місць та створенням сприятливих умов праці за ергономічними показниками «людина – персональний комп'ютер». Сучасна спрямованість організації робочих місць пов'язана з обладнанням їх персональними комп'ютерами та створенням автоматизованих робочих місць, у перспективі – повна інформатизація діяльності бібліотек. Функціонування ПДС бібліотеки породжує цілий комплекс норм і правил поведінки суб'єктів бібліотечного виробництва. Зміна умов праці в бібліотеках під впливом інформаційних технологій, а також характер інформаційної праці потребують проведення спеціальних досліджень і відповідного нормативно-правового забезпечення нешкідливих умов праці в сучасній бібліотеці [2, 7].

За часів стрімкого еволюційного розвитку бібліотечно-інформаційної сфери доцільно досліджувати чинники, що впливають на формування ПДС бібліотеки, на його безпеку, здоров'я й ефективність праці персоналу та перетворюють ПДС бібліотеки на зону небезпеки і ризику. Ідентифікацію та аналіз небезпеки і ризиків слід здійснювати на основі вивчення різноманітних чинників ПДС бібліотеки, їхнього взаємовпливу і можливих помилок персоналу в процесі професійної діяльності. Чинники ПДС бібліотеки формуються під час суспільної, громадської, професійної та виробничої діяльності і поділяються на чинники макросередовища та мікросередовища. Чинники макросередовища створюють сукупність державних, політичних і господарчих суб'єктів, економічних, суспільних і природних умов, національних і міждержавних інституційних структур, а також зовнішні умови і чинники, що діють у глобальному оточенні бібліотеки. Мікросередовище являє собою сукупність чинників, які впливають на персонал безпосередньо під час професійної діяльності, зокрема на робочі місця, робочі зони та ПДС бібліотеки в цілому (виробничі – фізичні, хімічні, біологічні, естетичні; трудового процесу – важкість праці; психофізіологічні, соціально-психологічні, комунікаційні; ергономічні – людський чинник, ефективність, якість, творча активність, швидкість виконання завдань, надійність, безпомилковість, своєчасність, точність, а також гігієнічні й антропометричні показники). Аналіз чинників

впливу на ПДС бібліотек дозволяє визначити їхню зовнішню та внутрішню структуру. Перша зумовлена змінами відповідно до вимог суспільства, функціонально-рольовими детермінаціями виконання сутнісних функцій бібліотек, а також рівнем технологічного оснащення праці та її характером. Друга складається під впливом трансформаційних змін предмета праці, виробничих процесів і змісту роботи тощо. Все це свідчить про необхідність її системної організації й управління [1, 2, 5].

Під час професійної та виробничої діяльності на кадри бібліотеки впливає ПДС у комплексі чинників – виробничих, трудового процесу, ергономічних. У разі небезпечності та шкідливості чинників ПДС у працівників бібліотеки спостерігаються хворобливі стани, травми і захворювання. До професійних захворювань бібліотекарів належать: алергія, кон'юнктивіт, зараження пиловим кліщем, бронхіт, астматичний компонент та інші захворювання дихальної системи, гіпертонія та захворювання серцево-судинної системи, варикозне розширення вен, виразка шлунку, анемія, захворювання сечостатевої системи. Негативні та шкідливі чинники ПДС впливають на стан здоров'я працівників бібліотек, хоча в кожному конкретному випадку рівень впливу залежить від рівня організації ПДС бібліотеки [2].

Для встановлення належності умов праці існує спеціальна гігієнічна класифікація, яку необхідно враховувати у ході організації ПДС бібліотеки. I клас – оптимальні умови праці, коли зберігається не лише здоров'я працівників, але і створюються передумови для високого рівня працездатності; II клас – допустимі умови праці, коли рівні чинників не перевищують встановлених гігієнічних нормативів на робочому місці і функціональний стан організму може відновлюватися під час відпочинку; III клас – шкідливі умови праці, що характеризуються наявністю шкідливих виробничих чинників, які перевищують гігієнічні нормативи і здатні завдавати шкоду організму працівників та їхнім нащадкам; IV клас – небезпечні (екстремальні) умови праці, вплив яких протягом робочої зміни (і навіть її частини) створює високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень, отруєнь, травм, тобто загрозу для життя [1].

ПДС є місцем професійної діяльності, де створюються умови для реалізації соціальних функцій бібліотеки, а також виконання виробничих завдань бібліотечними фахівцями. Управління ПДС, створення належних умов праці взаємопов'язано з кадровим і організаційним менеджментом бібліотеки, що виявляється в збереженні кадрового ресурсу через створення сприятливих умов праці, дотримання правил її охорони, а також заходи, спрямовані на навчання та виховання персоналу. На сучасному

етапі розвитку бібліотекам потрібна професійна рефлексія з позицій гендерного підходу, що дасть змогу виявити специфіку впливу статі на різні сфери діяльності бібліотек. Сьогодні бібліотечним фахівцям необхідна спеціальна психологічна підготовка, а також оптимальна організація праці – проблема, яку не вирішено в жодній бібліотеці. Умовою стабільного функціонування бібліотечних колективів може стати гнучкий робочий графік, неповний робочий день, поділені на двох працівниць робочі місця, договірна праця та робота вдома. Як засвідчує досвід, соціально-комунікаційні проблеми, якими характеризується психологія міжособистісних стосунків, найсуттєвіше впливають на працездатність персоналу бібліотеки [6].

Робоче місце, робочу зону та професійну діяльність необхідно виділити як елементи структури ПДС бібліотеки. На основі робочих місць та робочих зон у ПДС з'являються нові елементи – інформаційно-технологічні комплекси, які можуть об'єднувати робочі місця та робочі зони різних підрозділів бібліотеки. Під час трансформаційних змін у ПДС бібліотеки створюються нові механізовані й автоматизовані робочі місця, які потребують організації нових зон та розміщення з урахуванням умов праці та санітарно-технічних норм. ПДС бібліотеки, у свою чергу, є складовою частиною бібліотечного простору, і всі ці елементи являють собою єдину монолітну структуру [3].

Для найглибшого комплексного розгляду ПДС бібліотеки необхідно виділити найважливіші елементи системи ПДС: організаційні (норми, правила, інструкції); економічні (сукупність трудових, матеріальних і фінансових ресурсів та економічні відносини між суб'єктами діяльності); функціональні (пов'язані з організацією праці, обробкою документів, входженням інформаційних потоків, створенням зведених каталогів, корпоративною інтеграцією, електронною доставкою документів, збереженням джерел інформації, задоволенням інформаційних потреб користувачів тощо); предметні (пов'язані з фондами, інформаційними системами, базами і банками даних, з інформаційно-комунікативним середовищем); технологічні (сукупність виробничих методів і процесів, зокрема нормування праці, обробка, тиражування, пошук і поширення інформації); виконавські (відтворюють рівень підготовки та допуск до роботи з різними технологіями, інструктаж щодо охорони праці); системні (режим і тип діяльності бібліотеки, сукупність її оснащення сучасними засобами виробництва, визначення рівня інтегрованості до суспільного простору); якісні (параметри рівня бібліотеки); цільові (досягнення поставлених цілей та вирішення завдань бібліотечної діяльності);

середовищні (навколишні соціально-побутові, професійні, виробничі, трудові, ергономічні умови бібліотеки та її персонал, пов'язаний спільністю цих умов). Системоутворюючим елементом ПДС бібліотеки є її кадри, які взаємодіють з усіма елементами системи ПДС бібліотеки [4].

Стратегії вдосконалення ПДС бібліотеки потребують розробки управлінських рішень, які базуються на тенденціях і завданнях, спрямованих на ефективне використання та збереження фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів. Стратегії вдосконалення ПДС зорієнтовані на організацію бібліотечно-інформаційного виробничого процесу за умов безпеки, якості праці бібліотекарів. Упродовж професійної діяльності в межах ПДС бібліотеки необхідно зважати на життєві потреби персоналу в безпеці, соціальному захисті, самовираженні та само-ствердженні, заздалегідь розробляти заходи безпеки праці та культури здоров'я бібліотечних працівників, створювати безпечні умови праці в ПДС бібліотеки, що сприятиме підвищенню ефективності та якості праці її персоналу.

Для створення належних умов праці необхідне чітке уявлення щодо критеріїв якості та безпеки ПДС бібліотеки. До останніх можна віднести рівень професійної підготовки персоналу та комунікаційних стосунків, відповідність робочих інструкцій потребам ПДС, адекватні методи управління ПДС та виконавський контроль, сумісність системи управління якістю ПДС з управлінням безпеки й охорони праці, орієнтованість на персонал бібліотеки як споживача ПДС, відповідальність адміністрації бібліотеки за стан ПДС та його постійне вдосконалення.

В бібліотеках можна впроваджувати соціально-екологічну модель управління ПДС, яка базується на його системних елементах. Організаційні, економічні, функціональні, предметні, технологічні, виконавські, системні, цільові, якісні та середовищні напрями моделі управління є головними для досягнення мети – створення безпечного, якісного та гармонійного ПДС бібліотеки. На сучасному етапі розвитку бібліотеки різних типів та видів можуть застосовувати соціально-екологічні моделі на основі своїх критеріїв і вимог для реалізації завдань охорони та гігієни праці в системі безпеки життєдіяльності. Належна організація професійної діяльності та виробничого процесу із запровадженням соціально-екологічної моделі забезпечує уникнення небезпечних ситуацій, скорочує кількість зон небезпеки та ризику в ПДС бібліотеки, дозволяє персоналу уникнути нещасних випадків, травм, захворювань та хворобливих станів. Створення належних умов праці на основі впровадження моделі управління ПДС запроваджує в бібліотеках гуманізацію комунікативних відносин у системі управління в напрямі

соціального захисту, виховання культури здоров'я та охорони екологічного стану ПДС бібліотеки.

Таким чином, в умовах трансформаційних змін, що відбуваються в бібліотеках на сучасному етапі інформатизації, усе більшого значення набувають питання організації та управління ПДС бібліотеки. Головними чинниками формування та розвитку ПДС, що впливають на організацію праці в бібліотеках, є чинники мікро- та макросередовища, які завжди існують у режимі безпека/небезпека. Встановлено зв'язок стану ПДС і професійних захворювань бібліотечних працівників.

Вивчення наявних умов ПДС бібліотеки засвідчило його невіддільний зв'язок з кадровим і організаційним менеджментом, що виявляється у збереженні кадрового ресурсу через створення сприятливих умов праці, дотримання правил охорони праці, а також навчання та виховання персоналу.

Тенденціями та завданнями в напрямі вдосконалення ПДС бібліотек є розробка управлінських рішень щодо вдосконалення ПДС бібліотеки на базі життєвих потреб її персоналу, спрямованих на створення належних умов праці та запровадження заходів щодо її безпеки на робочих місцях і в робочих зонах. Це створить умови для запобігання ризиків, пов'язаних із нещасними випадками, травмами та професійними захворюваннями; поступової ліквідації патогенних зон у ПДС бібліотеки на основі проведення заходів щодо боротьби з небезпечними та шкідливими чинниками для дбайливого та ефективного використання кадрових ресурсів бібліотеки, створення умов їхнього репродукування, впровадження в практику роботи соціально-екологічної моделі ПДС.

Список використаних джерел

1. *Аронов И.* Морально-этические аспекты нормирования безопасности / И. Аронов // Стандарты и качество. – 2006. – № 3. – С. 28–32.
2. *Буров О. Ю.* Людський чинник і безпека життєдіяльності – два погляди на одну проблему / О. Ю. Буров // Безпека життєдіяльн. – 2004. – № 5. – С. 42–43.
3. *Жукова В. П.* Теорія і практика проведення атестації робочих місць в бібліотеках / В. П. Жукова // Бібл. форум України. – 2008. – № 1. – С. 15–18.
4. *Жукова В. П.* Формування концепції професійно-діяльнісного середовища в бібліотеках / В. П. Жукова // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2006. – Вип. 17. – С. 182–188.
5. *Новікова Г.* Паспорт для екологічного моніторингу книгосховищ / Г. Новікова // Бібл. вісн. – 2001. – № 2. – С. 27–33.
6. *Озолева Г. К.* Феминизация библиотечного дела: за и против / Г. К. Озолева // Библиотековедение. – 2001. – № 5. – С. 18–19.
7. *Споране Б.* Личность в информационном обществе / Б. Споране // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 10. – С. 64–70.